

TASAVVUFİ TERBİYEDEKİ YEME İÇME KÜLTÜRÜNÜN YESEVİLİKTEKİ TEMELLERİ

THE FOUNDATIONS OF EATING AND DRINKING CULTURE IN SUFI TRAINING IN YASAWIYYA

VEŞİLE ALBAYRAK SAK

Sayı 7, ss., 38-48.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 22.01.2026

Kabul Tarihi: 16.03.2026

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Etik Bildirim: lisaniyatstudies@gmail.com

İntihal Denetimi: Yapıldı. (İntihalnet)

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Lisans Bilgisi: Dergimizde yayımlanan çalışmalar, CC-BY-NC-ND lisansı ile açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Issue 7, pp., 38-48.

Article Type: Research Article

Submitted: 22.01.2026

Accepted: 16.03.2026

Evaluation: Double-Blind Review

Ethics Declaration: lisaniyatstudies@gmail.com

Plagiarism Check: Done. (İntihalnet)

Ethics Statement: This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained through a literature review/published sources. It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to throughout the preparation, and all references are cited in the bibliography.

License Information: The studies published in our journal are published as open access with the CC-BY-NC-ND license.

Atıf Bilgisi / Reference Information:

ALBAYRAK SAK, V. (2026) THE FOUNDATIONS OF EATING AND DRINKING CULTURE IN SUFI TRAINING IN YASAWIYYA, *Lisaniyat Studies Uluslararası Filoloji Araştırmaları Dergisi*, 7, 38-48

Vesile Albayrak Sak

Doç. Dr.

Necmettin Erbakan Üniversitesi

albayrak_vesile@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-5343-1099

Abstract

Born in Turkestan and spreading to Khorasan, Iran, Azerbaijan, and Anatolia, Yassawiyya significantly influenced the new sects that emerged thereafter. This influence, which intensified with the Mongol invasion and extended beyond Ahmad Yassawi's century and geographical region, played a crucial role in the Turkification and Islamization of Anatolia. Most of the Sufis referred to in historical sources as 'Khorasan Erenleri' were Yassawi dervishes and caliphs who contributed to the widespread adoption of Yassawiyya throughout the Turkish world, ultimately making Ahmad Yassawi the founder of Turkish Sufi literature. Ahmad Yassawi, the founder of Turkish Sufi literature in the 12th century, has had a profound impact on the Turkish people through his exemplary life and poetry. Although Yassawiyya became associated with Naqshbandiyya and Bektashiyya and was not organized as a sect within the Ottoman context, its founder Ahmad Yassawî is revered as 'Hâce-i Türkistan.' Many Turkish Sufis who followed him adopted not only the 'Four Doors' and the forty maqam system, which consists of Sharia, Tariqat, Haqiqat, and Marifat, but also various other elements of Sufism. Among these elements is the practice of eating and drinking, which serves as a means of struggling with the nafs (self). Beyond sustaining life, eating is regarded as a critical aspect of disciplining the soul, purifying it, and maintaining the health of both body and spirit. Guidelines regarding this practice have been established from the very beginning of the spiritual path to its culmination. The qualities of the foods to be consumed, as well as the quantity and manner of consumption, are specifically outlined in Yassawiyya. This study aims to shed light on the importance of the culture of eating and drinking in the training of dervishes and the role of the kitchen in this training process as discussed in *Faqr-nâma*, *Jawâhir al-'Abrâr* and *Dîvân-ı Hikma*, which explore the procedures and manners of Yassawiyya and to delve into the Sufi foundations of the culture of morsel, eating and drinking and kitchen culture, which are extensively addressed in the teachings. In this study applied a qualitative research approach to the works in question, and the foundations of food, drink, and culinary culture in dervish lodges were revealed through descriptive analysis.

Keywords: Classical Turkish Literature, Ahmad Yasawi, Eating and Drinking Culture, *Dîvân-ı Hikma*, *Faqr-nâma*, *Jawâhir al-'Abrâr*.

Özet

Türkistan'da doğup Horasan, İran, Azerbaycan ve Anadolu'ya yayılan Yesevîlik, sonrasında kurulan yeni tarikatları önemli ölçüde etkilemiştir. Moğol istilası ile hızlanan ve Ahmed Yesevî'nin kendi asrından ve kendi coğrafyasından taşan bu etki Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynamıştır. Kaynaklarda "Horasan erenleri" olarak anılan mutasavvıfların çoğunun Ahmed Yesevî'nin derviş ve halifeleri olması Yesevîlik'in bütün Türk dünyasında yayılmasını sağlamıştır. Türk tasavvuf edebiyatının XII. yüzyıldaki kurucusu Ahmed Yesevî örnek hayatı ve söylediği şiirler sayesinde Türkler arasında son derece etkili olmuştur. Yesevîlik Nakşibendîlik ile birleştirilse, Bektaşîlik ile anılsa ve tarikat olarak Osmanlı dünyasında teşkilatlanmasa da bütün Türk dünyasını derinden etkilemiştir. Kurucusu Ahmed Yesevî "Hâce-i Türkistan"dır. Kendisini takip eden pek çok Türk mutasavvıfı sadece şeriat, tarikat, hakikat ve marifetten meydana gelen "dört kapı, kırk makam" sistemini değil tasavvufun pek çok unsurunu da ondan almıştır. Nefisle mücahedenin yollarından biri olan yeme içme de bunlar arasındadır. Yemek hayatı idame ettirmenin yanı sıra nefsi terbiye etmenin, temizlemenin, beden ve ruh sıhhatini korumanın en hassas

noktalarından biri olarak görülmüştür. Buna dair nizam yolun en başından başlayarak sonuna, kemal mertebesine kadar çizilmiştir. Yenecek gıdaların evsafı, ne kadar ve nasıl tüketilecekleri de Yesevîlik'te özellikle ifade edilmiştir. Bu çalışma tasavvufi terbiyedeki yeme içme kültürüne, Yesevîliğin usul ve erkânının ele alındığı *Fakr-nâme*, *Cevâhirü'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr* ve *Hikmetler*'de yeme içme kültürünün dervişlerin eğitimindeki önemine ve mutfağın bu terbiyedeki rolüne ışık tutmayı, tarikatlarda geniş ölçüde yer verilen lokma, yeme içme ve mutfak kültürünün tasavvufi temellerine inmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada söz konusu eserler üzerinde nitel araştırma yaklaşımı uygulanmış, betimsel analiz yoluyla tekkelerdeki yeme içme ve mutfak kültürünün temelleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Ahmed Yesevî, Yeme içme Kültürü, *Dîvân-ı Hikmet*, *Fakr-nâme*, *Cevâhirü'l-ibrâr min Emvâci'l-Bihâr*.

Structured Abstract

Ahmad Yassawî not only influenced the Muslims of Turkestan in Central Asia but also disseminated his mystical views and legends, particularly in Anatolia, through the migration of Yassawî followers who traveled to Khorasan, Iran, Azerbaijan, and Anatolia alongside Turkmen tribes. His impact on Sufism has been both profound and enduring. The principles of his tariqat are articulated in the *Dîvân-ı Hikmet*, which serves as a foundational text of Sufism, and in the *Fakr-nâme*, which explores the nuances of Sufism as well as the customary practices associated with the tariqat.

Ahmad Yassawî, whose Sufi perspectives are so expansive that they cannot be confined to the 'Four Doors' system, has influenced numerous spiritual paths, including Bektashiyya and Naqshbandiyya, which are often associated with his name. Rather than merely embodying a Sufi, Yassawî served primarily as a teacher of Islamic principles. In his Turkish poems, he sought to guide people toward the right path, encouraging them to renounce worldly attachments in favor of asceticism and spiritual struggle. In these teachings, he particularly emphasized the importance of moderation in eating and drinking, elaborating on this theme in his works. He emphasized eating and drinking enough to sustain oneself materially while prioritizing spiritual nourishment. Furthermore, he urged efforts to minimize excessive eating, which he viewed as a defence of the nafs (the self or ego).

In Yassawiyya, the regulations regarding eating, asceticism, seclusion, and ordeal are particularly noteworthy. Since eating and drinking are associated with worldly existence, the aim is to minimize these activities. To eliminate the nafs (self), which symbolize all earthly possessions and desires, practices were carried out to further beautify it by turning towards morality through worship, remembrance of the Almighty, and maintaining a constant connection with him.

It is widely accepted that asceticism encompasses four key aspects: eating, sleeping, speaking, and enduring persecution from others. The purpose of these practices is to subdue desires through reduced eating, to purify the will by minimizing sleep, to avert misfortune by speaking less, and to achieve ultimate goals by enduring persecution. In the teachings of Ahmad Yassawî, asceticism is viewed as a fervent devotion to worship that crushes the body into dough, withers the face, and afflicts the soul; it is likened to a culinary process that melts and burns the lover. Another form of self-training that involves dietary regulations is known as seclusion. According to the information provided in "Jawâhir al-'Abrâr", during seclusion, dervishes enter as a group, beginning their fast a day in advance with the consent of the murshid for day and night worship and contemplation. Hot water is brought for iftar after the evening prayer, and the disciples break their fast with it; no water is provided afterward. The text also states that black millet, specifically lentil soup, which was produced by Ahmad Yassawî's miracles, or, if that was not possible, red millet, which refers to corn soup, was served. This dish is referred to as seclusion soup, and the soups were served in separate containers to avoid hindering the emanation of enlightenment. Another period of abstinence used for spiritual education is known as an ordeal. During the ordeal, the goal is for the dervish to sleep minimally, eat sparingly, drink little, and engage in worship as much as possible for forty days in solitude within a dark cell under the supervision of the sheikh. Ahmad Yassawî exemplified this practice by residing in his asylum, which is accessible only by stairs and is sufficiently large for just one person, until his death.

The foundations of eating and drinking practices and culinary culture in dervish lodges were established with Yassawiyya. The importance of consuming food sparingly, adhering to halal dietary laws, and avoiding haram

items was strongly emphasized. The attribution of spiritual significance to food originated with Yassawiyya, and the unifying role of the table and kitchen in the dervish lodges—such as the distribution of soup prepared in copper dishes and its offering to guests—facilitated the spread of Yassawiyya. This environment allowed the kitchen to become the heart of education, particularly within Mavlaviyya. The principles of asceticism, seclusion, and ordeal, which are based on the concept of scarcity, formed the basis of the eating and drinking aspects of dervish training, all of which were laid down with Yassawiyya. The reverence given to the cauldron in dervish lodges and the sanctity of the matbah, or soup kitchen, also stems from Yassawiyya.

1. Giriş

Türklerin manevi hayatı üzerinde asırlar boyu etki etmiş tarikat kurucusu Ahmed Yesevî kitleleri yönlendiren, etkisi yüzyılları aşarak farklı coğrafyalara ulaşan, İslam medeniyetinin yetiştirdiği büyük mutasavvıf şairlerden biridir. İslam kültür ve tasavvufunun yayılmasında öncü rol üstlenmiş, Anadolu'nun manevi mimarlarından biri olmuştur. Onun başlattığı tasavvufî hareket Mevlânâ, Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi pek çok mutasavvıf ile neşvünemâ bulmuştur.

Silsilesi Hz. Ebûbekir'e giden Yesevîlik (Okuyucu, 1995, s. 184) Nakşibendîlik'in varlığı söz konusu olana kadar Türk dünyasının en çok bilinen tarikatı olarak değerlendirilmiştir. Konu ve düşüncede dinî-irfanî, şekil ve vezinde ise millî unsurları ihtiva eden (Nadirhan, 1994, s. 153) Hikmetler'le Yesevîlik, Ahmed Yesevî'nin "Hazret Sultan" lakabına istinaden "Sultâniyye" ve yüksek sesle zikir çekmeleri nedeniyle "Cehriyye" şeklinde isimlendirilmiştir (Tosun, 2013, s.487). "Yeseviyye" mürşitlerinin Türk olmasına istinaden de "Silsile-i Meşâyih-i Türk" şeklinde adlandırılan (Bice, 2016, s. 276) bu tarikat Türklere İslam'ı Türkçe anlatmıştır.

Kur'ân ve hadise dayanan kulluk vazifelerini tam bir biçimde ifa etme, iyilikleri yapıp kötülüklerden sakınma, Hakk'ı yâd ederek yalvarıp yakarıştta bulunma, ona yakın olmak için nefsi arzularından uzaklaştırıp gönlü Hak muhabbetiyle dolu hâle getirmek, ruhu temizleyip cilalama ve Hakk'ın tecellisini görme saadetine erişme (Tulum, 2022, s.18) olarak özetlenen Yesevîlik Ahmed Yesevî'ye göre insanı saadete götüren yegâne yoldur. Ancak bunun için varlık âlemiyle ruhen uyuşmak gerekir. Dış zenginlik, maddi hayata dair olup kişiyi dünyevî olana bağımlı hâle getirdiğinden (Hakkulov, 1998, s. 42) Ahmed Yesevî bundan uzak durur.

Orta Asya'da ortaya çıkıp günümüzde merkezinin Fergana Vadisi'nde bulunduğu ifade edilen Yesevîlik (Melikoff, 2015, s.155), her tarikatta olduğu gibi yol erkânını eserlerle ortaya koymuştur. Yesevîlik kültürünü bize ulaştıran bu eserler ister kurucusuna isterse bu tarikata mensup mutasavvıflara ait olsun yolun tanıtım ve yayılmasında önemli görevler icra etmişlerdir. Bu eserlerden en çok bilineni Yesevî kültürünün baş eseri Dîvân-ı Hikmet'tir. Diğerleri ise Hazînî mahlaslı bir Yesevî dervişine ait olduğu bilinen ve Ahmed Yesevî'nin hayatı, kişiliği ve menkıbeleriyle büyük bölümünde Yeseviyye'nin esasları, âdâp ve erkânının ele alındığı Cevâhirü'l-Ebrâr ve Ahmed Yesevî'ye nispet edilen "Dervişlik Kitabı" olan, dervişin yerine getirmesi gereken görevler ile makamlara dair bilgiler veren Fakr-nâme'dir. Bu eserlerde üzerinde ısrarla durulan konulardan biri de yeme içme âdâbidir. Bu âdâbın daha doğru bir ifadeyle bu eğitimin başladığı yer ise mutfaktır.

Tasavvufun her ekolünde olduğu gibi Yesevîlik'te de nefis terbiyesi önemli yer tutmuş, bütün kötülüklerin başlıca sembolü olarak nefis tarikatların en mühim engeli olarak görülmüştür. Nefis terbiyesinde ise üzerinde titizlikle durulan konulardan biri de yeme içme kültürü olmuştur. Tarikat terbiyesinde önemli bir yer işgal eden mutfak, tekke eğitiminin kalbi olarak kabul edilmiştir. Yemek dervişliğe gidilen yolda ruhun gıdası olarak görülmüş, mutfak tekkenin ruhu, ocak da kalbi olarak değerlendirilmiştir (Pedani, 2018, s.75).

Yesevî mutfağı Ahmed Yesevî'nin terbiye sisteminde önemli rol oynamış, Anadolu'da tekke mutfaklarının referansı olmuştur (Gündüzöz, 2023, s. 294). Nefsinin istediği şeyleri yemeyi ve lezzetlerle meşgul olmayı müridin afeti olarak gören tasavvufî anlayış bu hususa dair çizgiyi en başta çekmiştir. Kalbin ölümüne sebep olan, kulun Allah'ı hatırlamasına engel olan türlü şeylerden biri de yeme içme olarak ifade edilmiştir.

Yeme içme terbiyesinin icra edildiği yer olan sofraya Yesevî menkıbelerinde de dikkati çekmektedir. Menkıbeye göre Yesi ve civarında hüküm süren bir hükümdarın sarplığı sebebiyle avlanamadığı için Karaçuk Dağı'nın kaldırılmasını istemesi neticesinde ülkede yaşayan bütün veliler çağrılmış ve dağın kalkması için dua etmeleri istenmiş ancak sonuç alınamamıştır. Ünlü Şeyh İbrahim'in Ahmed isimli küçük oğlunun çağrılmadığı

1. Tasavvufta Yeme İçme Kültürü

Yeme içme, türlü yiyecek ve içeceklerle beslenme demek olup tasavvufta edepilerin başı az yemektir. Cû' kelimesi ve mevt-i ebyaz tamlaması tasavvufta az yemeye dikkat çekmek için kullanılan söz yapılarıdır. Cû', açlık; mevt-i ebyaz ise beyaz ölüm demektir. Her iki yapı manevi gücü çoğaltmak amacıyla perhiz yapmayı ihtiva eder. Sufiler içi temizleyip kalbi nurlandırmak, feraseti açmak için ölmeyecek kadar yemeyi elzem görmüşlerdir.

Hacı Bayram Veli'nin, açlıkla yapılan nefis terbiyesinde Hz. Peygamber'i örnek alarak karnına taş bağladığı bilinmektedir. Bir tarikat cihazı olarak buna pâlheng dendiği ifade edilmektedir. Bu taşın dervişin iç dünyasında Hak ile nefis arasında bir denge unsuru olduğu kabul edilmektedir. Aslında bir tür sembol olan bu unsur dervişler için yerken ölçülü olmanın ve nefsin arzularını dizginlemenin bir aracıdır. Zira dervişin musibetinin nefsinin arzuladığını yiyip içmek, tat ve hazlarla ilgilenmek (Fûrek, 2014, s. 324) olduğuna işaret edilmiştir.

1.1. Yesevîlik'te Yeme İçme Kültürü

Sofranın kutsallığı yanında yiyecek ve içeceklerin tüketilme miktarı ve şekli de tasavvufi terbiyede önemli bir husus teşkil etmiştir. Yesevî dervişlerinin vird edinmeleri gereken uykusuzluk, zikr-i hafî yani kalp ile zikir yanında uyması gereken ilk şey açlık ve susuzluktur. Günde bir lokmanın yarısı ile başlayan yeme faaliyeti gece gündüz uykusuzlukla birlikte üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç, on beş günde bir lokma ile devam etmiş, Hakk'ı müşâhedeye vâsıl olmaya yönelik bu perhiz maksadın hâsıl olmaması durumunda kırk, altmış, üç yüz altmış gün sürmüştür. Bu sürelerde de maksadın hâsıl olmaması durumunda kendisi kusurlu görülüp tövbe ve istiğfar edip dua ve yalvarışla meşgul olması zira Allah'ın rahmetinden ümit kesilmemesi gerektiği ayetine istinaden bu dünyada hâsıl olmasa bile ahirette hâsıl olacağı ifade edilerek ömür boyu süren bir perhize devam edilmiştir (Bice, 2016, s. 289).

Yesevîlik'te gerçek bir mutasavvıfın riyazet ve mücahedeye alışması için türlü yiyecek ve içeceklerle beslenmeden, nefsin hoş gördüğü bedenî, süflî arzularından uzak kalması gerekir. Derviş, cihanın süs ve gösterişini terk ederek gönlünü Hakk'a bağlayıp iç âlemine dalarak özünde hissettiği Allah'a yönelmelidir ki hâlis sufi olabilsin. Yesevîlik'e göre riyazet ve mücahedede tayin edilen hususlardan biri oruçtur. Nafile orucu üç güne vardiyan salikin batınından gubar ve zulmetin kalktığı; beşinci güne vardiyanlarda ilâhî sırların, iyi ruhların ortaya çıktığı; altıncı güne vardiyanlarda gönül deryalarının pınarlarının açılıp akmaya başladığı; dokuzuncu güne vardiyanlarda kalplerin ve kabirlerin keşfinin hâsıl olduğu ancak nefsi terbiye ederek ahlaki güzelleştirme ve mücahedenin pirin müsaade ve tensibiyle olması gerektiği (Köprülü, 1976, s.101) vurgulanmıştır.

Az taam, az menâm, az kelim ve uzlet tasavvuf yoluna girmenin dört şartı olarak ifade edilir. Derviş açlıkla baş edebilirse bunu diğer üçü takip eder. Tasavvufta ibadetlerin iç anlamı üzerinde durma dikkati çekmektedir. Yesevî kültüründe yeme içme kültürü başta olmak üzere pek çok konu bu geleneğin zengin örneklerinden biridir. Bunun yolu da mücahede olarak gösterilmiştir. Hak rızasını kazanma uğraşında nefsin harcanması mücahededir. Nefsin bedenî ve süflî arzularını terk edip gönlü bencillikten, kuruntulardan arındırmak da mücahede kabul edilmiştir (Cebecioğlu, 2009, s.189). Mutasavvıflar mücahedeyi "ancak belini doğrultacak kadar az yemek, sadece ağırlık bastırıldığı zaman uyumak, zaruret olmadıkça konuşmamak" şeklinde tanımlarken yeme içmenin sınırını da çizmişlerdir. Buhara medreselerinde okuyup Taşkent'te Zengi Ata'nın hizmetine giren Ahmed Yesevî'nin halifeleri de bu konuya hassasiyetle eğilmişlerdir (Deweese, 2025, s.110). *Cevâhirü'l-Ebrâr*'da konu şu şekilde verilir: "Mücâhedenün aslı açlıktır. Enbiyânun ve evliyânun şî'ârî ve 'urefânun tâze bahârî ve zâkirlerin murgzârî ve 'ubbâdun 'aynunun gülzârî. Açlık rûh gözgüsünün saykalıdır tulû'-ı fütûhâtı ve zuhûr-ı hâlât için¹ قال القدسي حديث في الله إني تصل تجرد تراني تجوع: ey kulum kavî aç ol ki açlık ziyâ ve nûrundan benüm cemâlimi görürsün ve mâsivâdan mücerred ve ferd ol ki zâtuma vâsıl olursun." dedikten sonra Bâyezîd-i Bistâmî'nin altmış günde bir, Yeseviyye'den Mahmud Hoca'nın otuz günde bir; Uluğ

¹ Aç kal ki, beni göresin, mâsivâdan kendini ayır ki, bana ulaşasın!

Hoca'nın kırk günde iki; Bakırganlı Hakîm Süleyman Ata'nın halifesi Zengî Ata'nın on dokuz günde bir; Zengî Ata'nın halifesi Sadr Ata'nın da ayda iki lokma gıdalandığı (Hazînî, 3893, 29b-30a) anlatılmıştır.

Arapça ihtiyaç, zaruret, yoksulluk demek olan fâka manevi tokluk hâlini ifade eder. Fâka şiddetli açlık, boş mide demek olup derviş için açlığı sabırla karşılama eşiğini anlatır. Allah'a yakınlığın basamağı olarak ifade edilen bu eşikte iki, üç, haftada, kırk günde bir yeme gerçekleşir. Hakk'ı idrak edip hakikat mertebesinde bulunanlar kırk günde bir yerler ki bu da hayatı idame içindir. Bu süreçte vuku bulanlarsa oburluk ve nefsin aldatması (Erginli, 2006, s. 182) olarak ifade edilmiştir.

Hazînî eserinde yine "Sufinin riyâzet-şi'âr ve mücâhede-disâr olup nimet-i tena'umdam halvet ve şehvet ve işretten uzlet kılup ukbâyı fikr iden dünyâdan firkat bâtın âleminde ric'at teveccüh ve murâkabe-i müşâhedetu'llâh san'at kıla ki sûfi-i hâs ola. Gayrısı 'âmdur 'âm-ı hâm üzre sûflilik nâ-tamâmdur." (3893, 31b), diyerek sufinin bol mücahede etmesini, dünya lezzetlerinden sakınmasını, bunları yapmazsa avam tabakası gibi ham olacağını söyler.

Yesevîlik'te riyâzet, halvet ve çilede yeme ile ilgili düzenlemeler dikkati çekmektedir. Gayesi ölmeden önce ölme olan bu bakış açısında yeme içme dünya ile ilişkilendirildiğinden en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Bütün dünyalıkların sembolü olan nefis ve onun isteklerinin bertaraf edilmesi için ibadet ve her an Hakk'ı anma, onunla olma ile ahlaka yönelik, onu daha da güzelleştirecek uygulamalar yapılmıştır.

Nefsin isteklerini kırarak ahlaki güzelleştirme demek olan riyazet insanın nefsini arındırmak ve ruhunu Allah'a yaklaştırmak amacıyla dünya nimetlerinden kendini çekmesidir. Açlıkla nefsin arzuları kırılıp uyanıklıkla ibadet ve tefekkür artırılır. Az kelam dilin zararlarından korunmayı ve içe yönelmeyi sağlar. Uzlet ise insanlarla az görüşüp kalbi meşgul eden dış etkenlerden uzak kalmayı temin eder. Derviş bu içsel yolculuğunda bu perhizlerle ruhunun sesini daha iyi duymaya odaklanır:

Gerçek gönülde namaz kıl ki Allah bilsin
Halk içinde rüsvâ ol ki âlem gülsün
Toprak gibi hor görün ki nefsin ölsün
Himmet etsen nefsimi yenip ağlasam ben

Çın gönülde namâz kılığ Hüdâ bilsün
Halk içinde rüsvâ bolgıl âlem külsün
Tufrak sıfat hârlık tartkıl nefsin ölsün
Himmet birsen nefsin yığıp yığlasam men

(Tosun, 2015, s.149)

Lezzetleri reddedip bu yolla temizlenme gayesi mutasavvıfların ısrarla üzerinde durdukları bir konudur. Dünyevî bağları olabildiğince koparıp ruhun sesine kulak vermek ahlakın güzelleştirilmesinde zaruri görülen hususlardandır.

Ahmed Yesevî'de riyazet bedeni ezip hamur eyleyen, yüzü solduran, canları inciten bir ibadet şevki olarak ele alınır. Riyazet âşığı eritip yakan pişirme işidir. Yesevî pek çok dörtlükte bu durumu ısrarla vurgular:

Çok riyazet yapıp canını işkence altında tut
(Aşk) meydanında başını verip ölümüne cenk et
Yaşamayı (nefsine) haram et, aş yerine ağı tut
Allah Cemal'ini göstermezse ne dersen de

Riyâzatni kattıg tartıp cânın kıyna
Maydan içre başıñ berip aman oyna
'lyştın keçip mal ornıga zakkum çayna
Hak camâlin körsetmese zâmın bolay

(Tulum, 2022, s.161)

Bir ruh terbiyecisi ve eğiticisi olan Yesevî'ye göre türlü ahlaki kötülüğü temsil eden nefis, insanı Hak yolundan alıkoyduğundan onu terbiye etmek, kötülüklerden arındırmak, iradeyi geliştirip kontrolünü sağlamak gerekir. Bu yönüyle eğitici rolü üstlenen Yesevî insanları İslam ruhundan nasiplendirmeye vesile olması (Yıldırım, 2011, s.81) bakımından uyarırken madden aç kalmayı nasihat etmektedir:

Yesevî muhabbet sofrasından gıdalananın aş, ekmeğe bakmayacağını ifade edildiği bu dörtlükte "zevk yemeği" ifadesi ile yemek kavramının soyutlaştırarak manevi lezzetlerin peşinde olmayı öğütlemetedir:

Muhabbetten haber bilen kendini bilmez,
Başı gitse tâ yârı yok, canı bilmez
Aşk kelâmı, zevk taamı, ekmeği bilmez,
Hû, Hû diye zikrini söyleyip yürür imiş.

Mahabbetdin haber bilgen özni bilmes
Başı kitse, tâ yârı yok cânı bilmes
'İşk kelâmı zevk ta'âmı nânnı bilmes
Hû Hû tiyü zikrin aytıp yörer irmiş
(Eraslan, 1993, s.223)

Yeme içme kurallarının olduğu bir başka nefsi terbiye şekli de halvettir. Yesevî Türbesi'nin güneydoğusunda halvethâne ve bölümler yer almaktadır. Kitabeden ayrılmış bu bölümlerin Ahmed Yesevî hayattayken mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Dervişlerin gece gündüz kulluk vazifeleri ve Hakk'ı düşünme için dış dünyadan sıyrılıp iç âlemlerine dalmalarına halvet denmektedir. Yeseviyye'de grup hâlinde yapılan bu ibadette müritler mürşitlerinin izniyle bir gün öncesinden oruca niyetlenip sabah namazını müteakip zikir çekerek tekbirler getirir. İkinci namazının ardından halvethânenin tüm ışık alan mahalleri kapatılıp akşam olana kadar tövbe edilip zikre devam edilir. Yesevîlik'te bu müddet zarfındaki yeme içme ise *Cevâhirü'l-Ebrâr*'da şöyle anlatılır:

“Ve namâzdan sonra ayağ üzere turup ta'am için el yıkanur ve kudüm-ı iftâra ve ta'âma mübâşir olurlar ve hâdim ibrik ile iftâr için ısıcak su gezdürür. Muftır ibrika yapışmay ısıcak su ile iftâr ider ve artık su virmezler ve içilmez. Ve şorbâ-yı halvet kara darıdan ki şeyhü'l-meşâyihün kerâmâtlerinden bitmiş müyesser olur evlâ ve enesdür. Ve eger müyesser olmayıcak olursa kızıl darıdan şorbâ olur mikdâr-ı keff külice ta'yîn olur ve başka başka şorbâ ve külice virilür. Tâ lokmalarında tagallüb ve takallüb olmaya ki gızâsı müfid ola ve kimsenün iştirâki olmaya ki halt olur ve feyz kesilür Allah saklıya. Muktedâ-yı müşfik teskîn-i harâret ve ta'affünât için eger bir pâre karpuzcuk ve bir mikdâr yogurt ayrıncı virse hekîmdür câyiz olur ve illâ felâ (Hazîni, 3893, 27b).”

Cevâhirü'l-Ebrâr'ın verdiği bilgilere göre akşam namazından sonra iftar için sıcak su getirildiği, dervişlerin bununla orucunu açtığı ve bundan sonra su verilmediği belirtilmektedir. Halvette Yesevî'nin kerametleriyle bitmiş olan kara darı yani mercimek çorbası bu olmazsa kızıl darı yani mısır çorbası verilir buna da halvet çorbası dendiği, feyz zuhuruna engel olmaması için bu çorbanın ayrı kaplarda verildiği anlaşılmaktadır. Tüm halvet ehline bu çorba içildikten sonra harareti teskin için bazen küçük bir karpuz ya da ayran verildiği de zikredilmektedir. Halvetin bu şekildeki kırk günlük sürecinin ardından kırkıncı günün bitiminde mutfak görevlilerinin halvethânedeki çıkıp kurban kesmeleri ile son bulduğu anlatılmaktadır.

Tanrı dedi: “Rahmetimi umuyorsan tan vaktinde uyanık ol” “Rahmatımdin ümit kılsañ sahar kopkıl”
Geceleri yatma, (ağla); gündüzleri ağla, Hakk'ı bul. “Keçe yatmay kündüz yığlap Hak'ni tapkıl”
Ondan sonra (kötü) sıfatlardan arınıp nefsi tepelemeye koyul. “Andın soñra arig bolup nefsnı tepkil”
Nefsini tepeleyerek Hakk'a yakın olmayayım mı? Nefsim tepip Hakk'a yavuk bolmayın mu
(Tulum, 2022, s.104)

Fakr-nâme'de ise dervişin dünya nimetini istemesi kâfirliğinin, öbür dünya nimetini istemesi ise müminliğinin işareti olarak görülüp “zarurî miktarın dışında, helâl bile olsa, fazla yemekten kaçınılması gerektiği zira dünya nimetini dileyenin sufi olamayacağı” ifade edilir. Sufiliğin esasının dua ve ağlama ile belâ ve zahmete katlanmak olduğu belirtilir (Eraslan & Tosun, 2016, s. 57).

Fakr-nâme'de şeyhin yeme içme durumuna da işaret edilmektedir. Şeyhin başkalarından aldığı yardımı yemesi murdar et yemeye benzetilmiştir. Vaktini üçe ayıran Ahmed Yesevî'nin vaktinin büyük bölümünde ibadetle meşgul olduğu, ikinci kısmında talebelerine zâhir, bâtın ilimleri öğrettiği, son kısmında ise maişetini temin için işiyle meşgul olduğu ifade edilir. Yesevî'nin tasavvuf ehlinin mutlaka bir mesleği ve işi olması gerektiğini öğütlediği, kendisinin de yaşadığı müddetçe bu görüşe dikkat ettiği, kaşık yaparak geçimini sağladığı (Eraslan & Tosun, 2016, s. 18), insanın her kim olursa olsun emeğinin ekmeğini yemesi gerektiğini ifade ettiği belirtilir. İbadetlerdeki samimiyetsizliği anlatma yine yemekle örneklendirilmiş, bu durum bir zerre yiyecekle anlatılmıştır. Dünya, dünyalık ve ibadetlerdeki samimiyetsizlik yeme içme sembolü kullanılarak verilmiştir. Zaruri miktarda yenmesi ve ihlaslı bir şekilde olması gerektiğinin elzem olduğu vurgulanmıştır.

“Ve eğer (sûfi) yemek yese ve elbise giyse, niyeti ibadet olsun ve muhabbet ehlinde başkasını anmasın. Ve yine (sofi) ihlâsı ile olsun. Sûfi her gece nâfile namazı terk etmesin. Havf ve recâ içinde olsun. Ve eğer sûfi ibadetini halka gösteriş için yapsa, elli yıllık ibadetini bir zerre yiyeceğe satmış olur; (bu türlü hareket) Tanrı, katında makbul sayılmaz (Eraslan & Tosun, 2016, s. 56).”

Tasavvufta lokma tarikat terbiyesinin en önemli şartı olarak görülmüştür. Kulu Hakk'a yaklaştıran vasitalardan biri rızkını helal yoldan aramasıdır. Dünya işlerinde mübah ve helalleri azaltıp gıdaları nereden ve nasıl temin edildiğini sorgulamadan yiyenler geceleyin araştırma yapmaksızın rastgele odun toplayanlara benzetilmiştir. Hayatını çok az lokmayla geçiren Ahmed Yesevî başkasına yük olmamayı, kendi emeği ile geçinmeyi düstur edinmiştir.

*Fakr-nâme'*de bu konuya şöyle değinilmiştir:

"Yene içmek yemekni halkdın tilemesün. Ve gilîm pâresini atlasdın ziyâde körsün. Kündüz rûze, keçe namâzda bolsun ve tilâvet-i Kur'ân birle bolsun."(Eraslan & Tosun, 2016, s.45), yani sufi yemek ve içmeği halktan dilemesin, kaba dokumayı atlastan üstün tutsun. Gündüz oruç, gece namazda olsun ve Kur'ân okumakta bulunsun, denmektedir.

*Fakr-nâme'*de Hakikatte bulunan on makamdan biri *lokmage kol salmaslık* (bir parça lokmaya el uzatmamak) olarak belirtilmiştir.

"İkinçi yahşı yamanı tanımak ve yurun lokmage kol salmaslık, belki fazlage kanâat kılmaktır. Özini, lokmasını sebîl-râh kılmak ve kişini âzâr bermegey ve fakîrlıkga münkir bolmagay ve seyr-i sülûk kılmak, her kimdin sırrın saklamak ve şerîat ve tarîkat [ve marifet] ve hakîkat makâmını bilmek ve 'amel kılmak"

(Tosun & Eraslan, 2019, s.83).

Gönlün temizliğini gönlü Allah'tan gayri şeylerden (masivâ) çevirmede, sadrın temizliğini recâ ve kanaatte, ruhun temizliğini hayâ ve heybette gören mutasavvıflar karnın temizliğini de dinî bakımdan yasaklanmış, şüphe bulunan yiyeceklerden kaçınmada görmüşlerdir. *Dîvân-ı Hikmet'*te bu durum şöyle anlatılmıştır:

(Âşık) gece boyunca Hakk'ı zikretmekten geri durmaz	Gâfil bolmas Hak yâdının tünler tamam
Helâl lokma diler, haram lokmayı ağzına koymaz	Lukma helal talep kılır yimes haram
Derviş hep bu vasıfta bulunmalı, başkaca (ona) yaraşmaz	Derviş kerek oşbu sıfat birlen mudam
(Böylece) kul vasfını kazanır ve kulluktan (artık) dönmez.	Kul bolub (an) ol kullıktan tanmas bolur

(Tulum, 2022, s.143)

(Bir çokları) "Müslümanız" derler	Musulman-mız digeyler
(Ama) haram helâl (demedem) yiyip içerler	Haram harış yigeyler
(Sonra da) "Yemem" diye inkâr ederler	Yimes-men dep tağaylar
(Bu durum) âhir zaman âlâmetidir.	Âhir zaman belgüsi

(Tulum, 2022, s.274)

*Fakr-nâme'*de şeriatteki on makamdan biri de helal yemektir. Aynı eserde marifetin makamları arasında gelen ekmeğin nereden geldiğini bilmedikçe yememeye işaret edilmiştir (Eraslan & Tosun, 2016, s.72-75).

"Size rızık olarak verdiklerimizin temiz (helal) olanlarından yiyin" (Tâhâ, 20/81) ayetine istinaden *Fakr-nâme'*de şeriatin makamlarından birinin helal yemek olduğu, hakîkatın on makamından birinin de gelen ekmeğin nereden geldiğini bilmedikçe yememek olduğu ifade edilmektedir:

"Zalim zulmettiği zaman ağlayarak Bana (yalvar)"	"Zâlîm eger zulm eylese maña yığla"
"Gözyaşı dökerek Hakk'a sığınıp ümidini O'na bağla"	"Yaşîñ seçip Hakk'a sığınıp beliñ bağla"
"Haramı ve şüpheyi terk ederek yüreğini dağla"	"Haram şüphe terk etiban yürek dağla"
"(Bilin ki,) zalimlere yüz bin bela verdim ben hey"	"Zâlîmlarga özüm revaç birdim men-e"

(Tulum, 2022, s.193)

Dervişin nefsinin alçaltıp gönül arılığını kazanmasında önemli merhalelerden biri de çiledir. Farsça kırk anlamına gelen *çihilden* düzenlenmiş bir terim olup dervişin şeyh nezaretinde karanlık bir hücrede yalnız başına kırk gün süre ile az uyuması, az yemesi, az içmesi ve mümkün mertebe sürekli ibadetle meşgul olmasına denir. Bu da nefsi eğitmek için başvuru perhiz devresidir ki uyulması gereken bu eşikte de az yeme içme önemli hususlardandır. Şeyhin, dervişini güsul abdestli olarak dua ile gönderdiği hücrede bir post yahut seccade, bir mütteka yani *çilehânelerde dervişlerin güvenip dayandığı dünyevî ve geçici olana*

yaslanmaktan ziyade manevi ve ebedî olana yaslanılmasını sembolize eden çubuk ve Kur'ân-ı Kerîm bulundurulmuştur. Derviş, buradan ancak zorunlu ihtiyaçları için çıkar, o zaman da kimseyle irtibat kurmaz, konuşmaz. Yiyeceği, içeceği getirilip bırakılır, selamdan gayri söz konuşulmaz. Çiledeki dervişe birinci gün kırk zeytin sonraki günlerde ise birer azaltılarak son gün olan kırkıncı günde bir zeytin verilir. Zeytinin tercih edilmesi ise bu besinin Kur'ân'da geçmesi ve iftarda yenilen bir besin olması hasebiyledir.

Çile tamamlanınca bu süre zarfındaki rüya ve manevi tecrübelerini anlatan derviş lüzum görülürse şeyhi tarafından tekrar çileye sokulurdu.

Tasavvufta daha çok erbain olarak bilinen çilede dervişin gönül âlemini açması hedeflenmiştir. Hz. Peygamber'e olan sevgisi ve sünnetine içten bağlılığı nedeniyle altmış üç yaşına ulaştığında müritlerine bir çilehâne hazırlatan Ahmed Yesevî ancak tek kişinin sığabileceği genişlikteki bu hücrede vefatına kadar yaşamıştır (Eraslan, 1993, s.13).

Sizi bizi Hak yarattı tâat için,
Ey acayıp, yemek, içmek, rahat için.
"Kâlû belâ" dedi, ruhum mihnet için,
Edhem olup yer altına girdim işte

Sizni bizni Hak yarattı tâ'at için
Ey bü'l-'acep içmek yimek râhat için
Kâlu belâ didi rûhum mihnet için
Edhem bolup yir astığa kirdim muna

(Hoca Ahmed Yesevî, Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nüshası, 15a-15b)

Dünya benim mülküm diyen sultanlara,
Âlem malını sayısız yığıp alanlara,
Yeme içme ile meşgul olanlara,
Ölüm gelse biri vefa kılmaz imiş.

Dünyâ mini mülküm digen sultânlarğa
'Âlem mâlin sansız yığıp alğanlarğa
'iş u 'işret birle meşğûl bolğanlarğa
Ölüm kilse biri vefâ kılmas irmiş.

(Hoca Ahmed Yesevî, Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nüshası, 57b-58a)

Hak aşkı, onun birliği, buyrukları, her şeye muktedir olma durumu, Hz. Peygamber'e sevgi ve bağlılığı başta olmak üzere pek çok konuyu ele alan Ahmed Yesevî İslamiyet'i, şeriatın hükümlerini, tasavvufun gayesini öğretir. Daha Sünnî karakter taşıdığı (Deweese, 1996, s.183) ifade edilen Yesevî'nin hikmet şiirleriyle halkın inanç ve duygu birliğini güçlendirdiği açıktır. Ona göre Hak aşkına talip olanlar dünyalıklardan vazgeçip canlarını kaynatıp aş yapmakta yani ilâhî gıdalarla beslenmektedirler.

Rahatı bırakıp sıkıntıdan hoşlananlar
Seherlerde can kaynatıp aş kılanlar
Boş hevesler ve kibri terk edenler
Gerçek âşıktır, asla onun yalanı yok.

Râhat taşlap cân mihnetin hoşlagenler
Seherlerde cânın kıynap aşlagenler
Hây ü heves mâ vü menni taşlagenler
Çın âşıkdur hergiz anı yılğanı yok.

(Tosun, 2015, s.135)

Sonuç

Kendi coğrafyası Türkistan'dan taşan, Türkmen boylar ile birlikte Horasan, İran, Azerbaycan ve Anadolu'ya ulaşan halifeleri ile tasavvuf görüşünü ve menkıbelerini bu yerlerde ve özellikle Anadolu'da yayan Ahmed Yesevî tasavvufa kalıcı ve devamlı bir etki bırakmıştır. Tasavvuf âdâbının kurucu metni olarak işlev gören *Dîvân-ı Hikmet*'te ve tasavvufun incelikleri ile tarikat âdabının ele alındığı *Fakr-nâme* adlı eserinde düşünceleri ile tarikatının esasları bulunmaktadır.

Yesevî'nin İslâm'ın iman, kulluk vecibeleri ve ahlakî ilkeleriyle bezenmiş tasavvufî görüşünün temelini teşkil eden dört kapı, kırk makam sistemi Anadolu'da devam ettirilmiştir. Tasavvufî görüşleri "dört kapı" sistemiyle sınırlandırılmayacak şekilde geniş olan Ahmed Yesevî, sadece adının anıldığı Bektaşilik ve Nakşibendîlik'i değil pek çok yolu etkilemiştir.

Bir mutasavvıftan çok İslam dini muallimi gibi davranan Yesevî, Türkçe söyleyişle şiirlerinde halkı dinî konularda aydınlatma ve onları Hak yoluna yönlendirme düşüncesiyle hareket etmiş, dünyayı bırakarak riyazet ve mücadele yolunu tutmayı tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelerinde de özellikle yeme içme hususlarına dikkat çekmiş, *Hikmet*'lerinde ve *Fakr-nâme*'de bu konuya açıklık getirmiştir. Maddeten hayatta kalacak kadar yiyip içmeye daha çok manen beslenmeye işaret etmiş, nefsin adeta müdafaası olan yemeyi bertaraf etmek için çaba sarf edilmesini istemiştir. Hazinî'nin *Cevâhirü'l-Ebrâr*'ında da konu ısrarla vurgulanmıştır.

Yesevîlik'te riyâzet, halvet ve çilede yeme ile ilgili düzenlemeler de dikkati çekmektedir. Yeme içme dünya ile ilişkilendirildiğinden en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Bütün dünyalıkların sembolü olan nefis ve onun isteklerinin bertaraf edilmesi için ibadet ve her an Hakk'ı anma, onunla olma ile ahlaka yönelerek onu daha da güzelleştirme tavsiye edilmiştir.

Tekkelerdeki yeme içme ve mutfak kültürünün temelleri de Yesevîlik ile atılmıştır. Özellikle az yemenin, helal olanı yemenin, haram, helal bakımından tereddütlü olanın yenmemesinin önemi ısrarla vurgulanmıştır. Lokmaya manevi değer yükleme Yesevîlik'le başlamış, lengerde pişen çorbanın dağıtılması, konaklayanlara ikram edilmesi gibi tekkelerdeki sofranın ve mutfağın birleştirici rolü de Yesevîlik'in yayılmasının önünü açmıştır. Bu durum özellikle Mevlevîlikteki eğitimin kalbinin mutfak olmasına zemin hazırlamıştır. Riyazet, halvet, çile gibi derviş eğitimindeki kılıte dayanan yeme içme hususiyetlerinin temeli de Yesevîlik ile atılmıştır. Tekkelerde özellikle kazana verilen değer, matbah veya aşevinin kutsal sayılması da Yesevîlik'ten kaynaklanmıştır.

Kaynakça

- Akar, M. (2017). *Taykazan-Taykazan ve Etrafında Oluşan Kültür, Taykazanın Rusya Macerası ve Belgeler*. Ankara: Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Bice, H. (2015). *Hoca Ahmed Yesevî Günümüzün Aşk Yolcusuna Dîvân-ı Hikmet*. İstanbul: H Yayınları.
- Bice, H. (2016). *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*. Ankara: Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi Yayınları.
- Bice, H. (2009). *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Develi, H. (1999). Ahmed Yesevî. İstanbul: Şule Yayınları.
- Deweese, D. (1993). The Mashaikh-i Turk and the Khojagan: rethinking the links between the Yasawi and Naqshbandi sufi traditions. *Journal of Islamic Studies*, 7: 2, pp. 180-207.
- Deweese, D. (2025). *Altın Orda'da İslâmlaşma ve Yerel Din*. Çev. Harun Tuncer. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Eraslan, K. (1993). *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erginli, Z. (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Gündüzöz, G. (2023). *Derviş Lokması*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Hakkulov, İ. (1998). *Ahmet Yesevî Hikmetleri*. Sad. Erhan Sezai Toplu. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hasan, N. (2013). Batı'da Yesevîlik Çalışmaları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 61, 151-168. <https://izlik.org/JA67YC55ZL>
- Hazînî, *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 389.
- Hoca Ahmed Yesevî (1994). *Dîvân-ı Hikmet*. Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nüshası Tıpkıbasım. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- İbn Fûrek (2014). *El-İbâne an Turuki'l-kâsîdîne'l-keşf an Menâhici's-sâlikîn ve't-teveffur ilâ İbâdeti rabbi'l-âlemîn*. Çev. Ahmet Yıldırım-Abdulgaffar Aslan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Melikoff, İ. (2015). *Uyur idik Uyardılar Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2020). *Babaîler İsyanı Alevîliğin Tarihsel Alt Yapısı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okuyucu, C.(1995). *Hazînî,Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr (Yesevî Menâkibnâmesi)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Pedani, M. P. (2018). *Osmanlı'nın Büyük Mutfağı*. Çev. Gökçen Karaca Şahin. Ankara: Hece Yayınları.
- Tosun, N. (2013). *DîA, "Yesevîlik"*, Cilt 43, r. 487-490, İstanbul, TDV Yayınları.
- Tosun, N. (2015). *Ahmed Yesevî*. Ankara: Hoca Ahmed Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi Yayınları.
- Tosun, N. & Eraslan, K. (2019). *Hoca Ahmed Yesevi Külliyyatı*. Ankara: Hoca Ahmed Yesevi Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı Yayınları.
- Tulum, M. M. (2022). *Dîvân-ı Hikmet Mısır Nüshası 1650*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Tuncer, O. C. (1993). *Hoca Ahmed Yesevi Türbesi Türk Sanatındaki Yeri ve Restorasyonu Problemleri*. *Vakıf Haftası Dergisi* 10, 39-54.
- Eraslan, K. & Tosun N. (2016). *Yesevî'nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, A. (2011). *Hoca Ahmed Yesevî'nin Hadis Kültürü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.